

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından XX. Yüzyılın Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Islah ve Üretim Aracı Olarak At Yarışları

Fatma EMEK

Doktora Öğrencisi

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enst.

fatma-emek-@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3492-9753

Özet

At, Türklerin göçebe yaşamında önemli bir yere sahip olup, düğün ve şenliklerde eğlence amaçlı düzenlenen yarışların vazgeçilmezi, ordularında askerden sonra en önemli parçasıydı. Osmanlı Devleti'nde de at, bu popülerliğini devam ettirmiştir. Atın yetiştirilmesi ise devlet kurumlarının yerel üreticilerle yaptığı işbirliği ile gerçekleşmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı sonunda dışarıdan at satın alma yoluna gitmesi yerel üreticileri zor durumda bırakmıştır. Üreticiler, besledikleri atları Osmanlı ordusuna satamayınca da kendilerine para getirmeyen bu işten ellerini çekmeye başlamışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda at temininde zorluklar yaşamasına yol açmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ise bu sorunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne serecektir. Devlet yöneticileri ise olumsuz gidişatı durdurabilmek için yerel at üreticilerini tekrar üretime katmanın yollarını aramıştır. Bu maksatla da ülkede at yetiştiriciliğini teşvik etmek, atın gücünü, hızını ve vasfını arttırabilmek için at yarışları düzenlenmesine karar verilmiştir. XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti'nin birçok vilayetinde yerel yönetimlerinde destekleriyle at yarışları organize edilmeye başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Islah, Üretim, At, At Yarışları, Osmanlı.

XIX. From the Second Half of the Century XX. Until the Early Century in the Ottoman Empire Horse Racing as a Breeding and Production Tool

Abstract

The horse has an important place in the nomadic life of the Turks, it was an indispensable part of the races held for entertainment purposes at weddings and festivals, and the most important part of their armies after the soldiers. The horse continued its popularity in the Ottoman Empire as well. The breeding of the horse was carried out with the cooperation of state institutions with local producers. However, at the end of the Crimean War, the Ottoman Empire opted to buy horses from abroad, leaving local producers in a difficult situation. When the producers could not sell their horses to the Ottoman army, they started to withdraw from this business that did not bring them money. This situation caused difficulties in obtaining horses during the wars of the Ottoman Empire. The Ottoman-Russian War of 1877-78 will reveal this problem with all its nakedness. State managers, on the other hand, sought ways to include local horse breeders in production to stop the negative trend. For this purpose, it was decided to organize horse races to encourage horse breeding in the country and to increase the strength, speed, and qualification of the horse. XX. From the first years of the century, horse races started to be organized in many provinces of the Ottoman Empire with the support of local governments.

Keywords: Breeding, Production, Horse, Horse Racing, Ottoman.

GİRİŞ

Tarihte insanın hayvanı evcilleştirilmesi ile başlayan dönem, yeni bir yaşam biçimini de beraberinde getirdi. Ortaya çıkan bu yeni düzende hayvanların eti, sütü ve derisi insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya başladığı gibi hayvanlar ulaşımın da vazgeçilmez bir ögesi haline geldi. İlk evcilleştirilen hayvanlardan biri de at oldu (Dilgimen, 1947: 19, 20). Özellikle atın ulaşımında kullanılması insanların ihtiyaçlarını karşılamak için başka bölgelere gitmesini sağladı. Bu durum da kültür ve uygarlıkların taşınması ve gelişmesinde bir "kırılma noktası" oldu (Çınar, 1993: 13). Atın, ilk defa nerede ve kimler

tarafından evcilleştirildiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır¹. Ancak yaygın olarak kabul gören görüş, MÖ. 8000-4000 yıllarında Orta Asya'da yaşayan Türkler tarafından atın evcilleştirip binek hayvanı olarak kullanıldığıdır (Tan, 2015: 2). Bu sayede Türkler, göçebe olarak Orta Asya bozkırlarında at üstünde uzun mesafeler yol alarak otlak ve suyun bulunduğu bölgelere gitmeyi başarmıştır (Turan, 1994: 116). At ile ortak bir yaşam süren Türkler de her türlü şenlik ve spor etkinliklerinde de at hep başroldeydi (Batu, 1938: 38).

Selçuklu Devleti'nde yerleşik yaşama geçişle beraber Türk atları, belirli bölgelerde kurulan haralarda yetiştirilmeye başlandı. Bu kıymetli atlar, kullanılacak olan alanlara göre seçilir ve eğitilirdi (Çetin, 2014: 118). At yarışlarında kullanılacak olan atlara özel bakım yapılırdı. Geleneksel olarak yapılan yarışlar genellikle sonbahar mevsiminde düzenlenirdi. Yarış mevsimi gelmeden hayvanlar kışın ahırlarda yem ve ot ile beslenir, akabinde ilkbaharla beraber at sürülerine katılırdı. Sürüyle beraber otlayan at, temmuz ayına kadar yarışa uygun hale gelirdi (Çınar, 1993: 36, 37). Selçukluların tarih sahnesinden çekilmesiyle de yetiştiricilik geleneği, ortaya çıkan Türkmen Beylikleri'yle sürdürülmeye devam etti (Merçil, 2000: 30). Beylikler arasında en iyi atlar ise Germiyanogulları topraklarında bulunmaktaydı (Şihabeddin b. Fazlullah El- Ömerî, 2014: 158).

At yarışlarının ise ilk defa nerede ve ne zaman yapıldığına dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak eski zamanlardan beri Eski Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar ve Arapların at yarışları düzenledikleri bilinmektedir (Kemaleddin, 1928: 3). Avrupa'da ise Rönesans Dönemi ile at yarışlarına olan ilgi artmıştır. Yaşanan bu ilgi, yarışların düzenli bir şekilde yapılmasını ve birtakım kuralların belirlenmesini sağlamıştır. İlk programlı yarışlar ise XVII. yüzyılda İngiltere'de yapılmıştır (Batu, 1952: 3). Charles II. (1630-1685), at yarışlarını yetiştiriciliğin önemli bir parçası olarak gördüğü için yeni yarış alanları ve yüksek miktarda para ödülleri verildiği yarışlar düzenlettirmiştir. Halkın yarışlara olan ilgisinin artırılması ve üstün özelliklere sahip atların yarışlara katılımını sağlayabilmek için para ödülü miktarı da dönem dönem arttırılmıştır. Zamanla da yarışlar, kurumsallaşmaya başlayarak ilk yarış dernekleri filizlenmiştir. 1752 yılında İngiltere'de *Jokey Kulübü* kurulmuştur. Fransa'da ise yarışların düzenli bir şekilde yapılmaya başlandığı dönem XVIII. yüzyıldır. Louis XVIII. ve Charles X. dönemlerinde at yetiştiriciliği ve at yarışlarına yatırımlar yapılmaya başlanmıştır (Torun, 2020: 116, 117). Devlet otoriteleri tarafından yaptırılan bu yarışların, at ırklarının niteliklerini güçlendirdiğinin anlaşılması ise yarışların, hayvancılığın gelişmesinde ıslah unsuru olarak kullanılmasını sağlamıştır (Ali Münim, 1339: 7).

Osmanlı Devleti de günümüz yarış teknikleri ile olmasa da at yarışları düzenlemekteydi. Peki, Osmanlı Devleti'nde at yetiştiriciliği nasıl yapılıyordu? Kendinden önce kurulmuş olan Türk devletlerine göre ata verilen değer değişmiş miydi? Yetiştiricilikte geriye düşüldüğünde atın miktarını arttırmak için nasıl bir yol izlendi? Yapılan uygulamalar sayesinde atın ıslahı ve üretimi gerçekleşebildi mi? Bu makalede, bu sorulara yanıt verilerek konu, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi belgeleri ile kaleme alınan ikinci el kaynaklardan faydalanılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

1- Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği

Büyük bir orduya ve atlı birliğe sahip olan Osmanlı Devleti, özellikle *klasik dönem* olarak nitelendirilen siyasi, askeri ve ekonomik olarak güçlü olunan devirde at yetiştiriciliğine büyük önem vermiştir (Said, 1940: 11). Bu dönemde ordunun önemli bir gücünü temsil eden ve atlı birliklerden oluşan *tımarlı*

¹Altay Teorisini savunan W. Koppers, atın ehlileştirilmesini ve atlı-çoban kültürünün ortaya konmasını ilk Türklerle bağlanabildiği ifade etmiştir. F. Flor'a göre ise hayvan terbiyesinde önce ren geyiği sonra Türklerin ataları tarafından at ehlileştirilerek insanlık hizmetine sokulmuştur. W. Schmidt ise Orta Asya'da oturan ve çok eski zamanda avcılık hayatından hayvanları ehlileştirmeye geçen ve ata ilk binen kavmin Türkler olduğunu kabul etmiştir. İskit Teorisini savunan İ. Zichy, atın Karadeniz'in kuzey düzlüğü- Kuzey Türkistan arasında bulunan İskit sahasında oluştuğunu belirtir. İndo-Germen Teorisini savunan S. Gallus ve T. Horvath'ın ortak görüşü ise atlı kültürün Alpler ve Kafkaslar arasında bulunan bölgeden çıktığını şeklindedir (Kafesoğlu, 2000: 216-222).

sipahiler, devlete ait çiftliklerde savaşa hazır şekilde asker ve at yetiştirirlerdi (Batu, 1952: 10). Türk halkı at yetiştirmeyi bir “*itibar göstergesi*” olarak gördüğü için tımarlar dışında da at yetiştirmeye önem vermiştir. Köylüler yetiştirdikleri atları Osmanlı ordusuna satabilmek ve bu sayede kendi aralarında itibar kazanmak için adeta yarışmışlardır (Aral, 1974: 23). Yapılan bu yetiştiricilik yerel üreticiler arasında para getiren bir kazanç kaynağına dönüşürken, devlet için de ordusuna at tedarik edebildiği bir kaynak olmuştur. Bu sayede de Osmanlı ordusu XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar binek ve nakliye ihtiyacını sorunsuz bir şekilde karşılamıştır (Tan, 2015: 15).

Atların, yetiştirilmesini ve ıslahını gerçekleştirebilmek için oluşturulan örgütlenmenin önemli aktörleri ise hayvanat ocakları (Taycı ve Yundcu Ocakları) ve İstabl-ı Amire idi. Sayısını 19 olarak bildiğimiz hayvanat ocakları, Edirne, Dimetoka, Selanik, Filibe gibi büyük yerleşim yerlerinde oluşturulmuştu. Ocaklar, taşrada halkın elinde bulunan atları satın alarak ordu için yetiştirip ıslahını gerçekleştirerek muhafaza edilmek üzere İstabl-ı Amire’ye gönderirdi (Uzunçarşılı, 1988: 488-510). Bu yapının içinde farklı görevlerde hizmet eden alt ocaklar bulunmaktaydı. Ocak içinde görev yapan taycılar, İstabl-ı Amire tarafından kendilerine verilmiş olan arazilerde tay yetiştirmek, tayların talim ve terbiyesini vermekle görevliydi. Taylara verilen eğitimin bitip İstabl-ı Amire’ye gönderilmeleriyle taycıların görevi tamamlanırdı. Ocaklar içinde görevli olan yundcular ise İstabl-ı Amire’ye kısarak sağlamakla sorumluydu. Yerli üreticilerden alınan kısaraklar, yundcular tarafından eğitilirdi. Ayrıca bu görevliler tarafından hayvan ırklarının ıslahı ve sayılarının çoğaltılması için çalışmalar da yürütülürdü (Doğru, 1990: 147-154). Eğitimleri tamamlanan her hayvan İstabl-ı Amire’ye gönderilirdi. Buradan da atlar, devlet kurumlarının hizmetlerini karşılamak üzere dağıtılırdı (Uzun, 2020: 2).

Zamanla Osmanlı’nın sahip olduğu askeri düzenin işlerliğini kaybetmesi, III. Selim ve II. Mahmut’un bu konuya eğilerek birtakım yeniliklere gitmelerini sağladı. Nihayetinde hayvan yetiştirmede önemli rol oynayan tımarlı sipahiler tasfiye edildi (Barkan, 1979: 286-332). Osmanlı’nın askeri yapısında meydana gelen sarsıntılar hayvancılıkta gerilemeyi getirdi. Çok geçmeden yaşanan Kırım Savaşı ise Osmanlı Devleti’nde askeriye için gerekli olan nitelikli hayvan temini sorununun başlangıcı oldu. Savaş sonunda Osmanlı, müttefikleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya’nın Kırım’a getirmiş oldukları hayvanları onlardan satın aldı. Bu durum Osmanlı’nın ordu hayvanı ihtiyacını uzun süre ortadan kaldırdığı için de yerli at üreticilerinden hayvan satın alınmadı. Gerçekleşen alışverişe bir müddet sonra yenileri eklendi. Böylece askeriye at satışıyla geçimlerini sağlayan yetiştiricilerin hayvanları ellerinde kaldı. Bu nitelikli hayvanları alabilecek başka bir kurum da bulunmadığından yetiştiriciler bir müddet sonra nitelikli hayvan yetiştiriciliğinden uzaklaştı. Onun yerine “*kapı malı*” olarak ifade edilen küçük cüsseli ve daha az masraf gerektiren at üretimine odaklanıldı (Aral, 1974: 28).

Ne var ki, dışarıdan alınan bu hayvanlar Osmanlı maliyesine açık verdirmeye başladı. Durumun böyle gidemeyeceğini kavrayan devlet adamları, hayvan ihtiyacını eskisi gibi yerli üreticilerden satın alarak kapatmanın yollarını aradılar. Sorunun tek çözüm yolunun ise yerli hayvan temin edecek kurumların açılmasıyla olabileceği anlaşıldı. Bu amaçla da 1863 yılında askeriye at temininin kurulacak olan askeri çiftliklerden karşılanmasına karar verildi. Ardından bu kurumlar *hara* ismini alarak Hara-i Hümayunlar Nezareti altında toplandı (Tan, 2015: 17, 18, 134). Zaman içerisinde ülke içerisinde Çifteler, Veziriye, Hamra, Harnini, Sultansuyu ve Çukurova haraları kuruldu (Yaşar, 1999: 616).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ise kurulan bu çiftliklerin başarı sağlayamadığını ortaya çıkardı. Bunun üzerine devlet yöneticileri tekrar at yetiştiriciliği üzerine eğilmek zorunda kaldı. Yerel üreticilerin tekrar at yetiştiriciliğine döndürmenin yolları arandı (Aral, 1974: 28, 29). 1879 yılında Süvari Miralay Muzaffer Paşa tarafından hazırlanan bir nizamname ile at cinsinin ıslahı ve üretiminde teşvik olarak görülen at yarışlarının önemi üzerinde duruldu (BOA. İ. MMS. 65/3057, H. 1297 M.1879). Böylece yetiştiricilik politikalarına dair hazırlanan yeni düzenlemeler içerisinde teşviklerin kullanılması da girdi. Bunun yanı sıra 1902 yılında Çifteler Çiftliği’nin baş binicisi olan Ali Rıza Bey tarafından yarış atlarının idmanlarının nasıl yapılacağını anlatan 16 maddelik bir yönetmelik hazırlandı. Bu yönetmelik, yarış atlarının kalacakları yerlerin nasıl olacağı, her atın bakımı için birer er ve seyis görevlendirileceği, yem, idman ve tımar zamanlarının hangi aralıklarla yapılacağı gibi maddeler içermekteydi. Muhtemeldir ki

hazırlanan bu metindeki maddeler tüm vilayetlerde bulunan yarış hayvanlarına uygulanmıştır (Aral, 1974: 218-220).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise mevcut olan haralar Harbiye Nezareti'nden alınarak Maliye Nezareti'nin idaresine verildi. Bir müddet sonra ise haraların idaresinin ve bakımının devletin maliyesine yük getirdiği gerekçesi ile teşkilatın kapatılmasına karar verildi. Mevcut arazileri ise hazine arazisi içerisine katıldı. Bu durum tekrar ordunun at sorununu ortaya çıkardı. Soruna çözüm bulabilmek için de Hükümet tarafından Harbiye Nezareti'ne remont depoları oluşturularak askeriye için at yetiştirilmesine izin verildi (Abidin, 2017: 54, 56). Ancak araya giren Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları istenilen başarının sağlanmasını geciktirdi.

1- Islah ve Üretim Aracı Olarak At Yarışları

Osmanlı Devleti'nde at, insanların ayrılmaz bir parçasıydı. Anadolu ve Rumeli topraklarında düğün, sünnet, bayram ve eğlencelerde at yarışları tertip etmek Osmanlılarda oldukça yaygındı. Devlet bünyesinde atçılığı teşvik etmek için yapılan ilk koşularında 1326 yılında Orhan Bey döneminde Bursa'da yapıldığı bilinmektedir. Orhan Bey'den sonra da ordu için gerekli olan atların sayısını arttırmak için at yarışları yapılmaya devam etmesi olasıdır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethinden sonra ilk yaptırdığı işlerden biri de yıkılan hipodromu tamir ettirmek olmuştur. At Meydanı olarak anılmaya başlanan bu alan Osmanlı başkentinde at yarışlarının yapıldığı bir alana dönüştürülmüştür (Dinçer&Yaşar, 2002: 1154). Belli bir ödül karşılığında yapılan bu yarışlar, at meraklıları arasında ilgi gördüğü gibi nitelikli at yetiştiriciliği de bu sayede desteklenmiş olurdu (Nutku, 1987:105, 106; Tulum, 2008: 391, 392). Böylece Osmanlı da yetiştiricilik hem spor hem de para getiren bir kazanç kaynağı olmuştur. Halkın yetiştirmiş olduğu atlarda Osmanlı ordusunun binek ve nakliye ihtiyacını sorunsuz bir şekilde karşılamıştır.

Osmanlılar, uzak ülkelere düzenlenen seferlerde atı binek ve yük taşıma için kullandığından onlar için atın hızından daha çok dayanıklılığı önemli bir nitelikti. Bu sebeple de at yetiştiricileri atların hızından daha çok güç ve dayanıklılığına önem vermiş, yapılan ıslah çalışmalarında da bu niteliklere dikkat etmiştir (Köstem, 2000: 48). Bu sebeple de Osmanlı Devleti'nde eğlenceler sırasında yapılan at yarışları uzun mesafe koşuları şeklinde yapılırdı. IV. Mehmet döneminde Edirne şenliklerinde yapılan at yarışları iki gün boyunca devam etmiş, iki aşamalı gerçekleşen yarışlarda atlar, 25-30 millik bir mesafeyi koştukları gibi iki yarış toplamda 8 saat sürmüştür (Nutku, 1987: s. 106). Böylece atın hızı kadar dayanıklı olup olmadığı da yapılan yarışlarla belirlenmiş olurdu. Osmanlı Devleti'nde yarışlar aynı zamanda orduya kaliteli at temininde bir basamak olarak kullanılmıştır. Yarışların sağladığı ıslah şekli ise şu şekilde gerçekleşmekteydi;

- Atın, yarışlarda başarı göstermesi için hazırlık süreçlerinde fiziki yapısını güçlendirmek için yetiştiricisi tarafından düzenli şekilde idmana çıkarmak,
- Hayvanın vücudunun ihtiyaçlarına göre bir beslenme programı hazırlamak,
- Beden yapısı güçlenen hayvanlar yarışlar sayesinde öne çıkacağı için damızlık için kullanılacak olanları kolayca belirlemek (Ali Münim, 1339: 7).

Koşuya katılmak için hazırlanan atlara iki aşamalı bir idman yaptırılırdı. Kasım ayının başından ocak ayının sonuna kadarki dönemde hafif bir programla, günde 2-3 saat kadar üzerinde hafif bir yetiştirici ile yürüyüş yapması sağlanırdı. Ocak ayının sonunda at, bir hafta dinlendirildikten sonra ikinci aşamaya geçilir, 4 hafta kadar da her gün süratli ve yavaş dörtnala koşturulurdu. Büyük yarışlar için bu idmanlar 6 ay devam ederdi. Atın beslenmesine ise son derece dikkat edilirdi. Yemde samanın çok az veya hiç olmaması gerektiği buna karşılık yulaf ve kuru otun fazla olarak verilmesi gerektiği düşüncesi hâkimdi. Avrupa'da koşu atlarına çoğunlukla 7-9 kilo arasında yulaf, 3-5 kilo arasında kuru ot verildiği bilindiğinden Osmanlı'da koşu hayvanı yetiştirirken bu beslenmeye dikkat etmiştir. Yapılan idman ve beslenme ile beden yapısı kuvvetlenen atların en iyisi yarışlar sayesinde ön plana çıkarak, damızlık olarak seçilecek hayvanın seçimini kolaylaştırırdı. Böylece atın ıslahı da sağlanmış olurdu (Ali Münim, 1339: s. 13-17).

Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamıyla yapılan ilk at yarışları ise İzmir-Aydın demiryolunun açılışı sebebiyle 1856 yılında İzmir'de Whittal ve Rees aileleri tarafından düzenlendi. Aynı yıl Levanten ailelerin desteğiyle de *Smyrna Races Club* (İzmir Yarış Kulübü) kuruldu. Böylece yapılan yarışların kurumsallaşması da sağlanmış oldu. Yarışlar, yılda bir kez ve Paskalya günlerinde yapılırken, yarışlara katılan atların sahipleri çoğunlukla Levantenlerdi. Türkler ise uzun bir müddet yarışları seyirci olarak izlemiştir. Gerçekleştirilen bu yarışlar, belirli bir takvime sahip değildi. Daha çok eğlence amaçlı yarışlar düzenlenirdi. Bu sebeple de yapılan bu yarışların ortaya çıkışında ıslah gayesinin ne derece etken bir faktör olduğu da belirsizdir. 1863 yılında dönemin padişahı Abdülaziz, Mısır'a gerçekleştirdiği seyahatin ardından İstanbul'a dönüş yolunda kısa bir süre İzmir'de kalır. Padişahın İzmir'e geldiği duyan dönemin Levanten aileleri Abdülaziz'i at yarışlarını izlemeye davet eder (Kudret Emiroğlu, Ahmet Yüksel, 2009: 321, 322). Yarışları izlemekten memnun kalan Abdülaziz, yarışlara Türklerinde katılımını sağlayabilmenin yollarını aramıştır. Bu amaçla da padişah, 1863 yılından sonra her yıl kendi gelirinden 100 lirayı İzmir'de yapılan koşullarda kullanılması için göndermiştir. Yapılan bu koşullara da *Sultan Koşusu* adı verilmiştir. Böylece Türklerde yarışlarda seyirci olmaktan çıkarak yarış alanlarında görülmeye başlamıştır. İzmir'de yapılan at yarışları, 1885 yılında Mir'at Bey, Hıfzı Paşa ve Evliyazade Refik Beylerinde katılımlarıyla Tepeköy'de Birinci Dünya Savaşı'na kadar yapılmaya devam etmiştir (Aral, 1974: 224, 227).

Spora olan merakı bilinen ve İzmir yarışlarından hayli etkilenen Abdülaziz, İstanbul'da da batı tarzında at koşullarının yapılmasını istemiştir. Bu amaçla da 1864 yılında *Dersaadet Jokey Kulübü* (Cemiyet-i Sipahiye) kurularak nizamnamesi dönemin gazetelerinde yayınlanmıştır. Kulübün nizamnamesi İngiltere Jokey Kulübü'nün kuruluş yönetmeliği örnek alınarak hazırlanmıştır. Kuruluşun gayesi ise koşulları teşvik etmek ve bu sayede at cinslerinin ıslahına katkı sağlamak şeklinde açıklanmıştır. İzmir'den sonraki ilk düzenli ve kurallı yarış da 1864 yılında İstanbul'da Kâğıthane semtinde yapılmıştır (Erk, 1962: 32-37; Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, 1280). İleriki yıllarda da yapılmaya devam eden yarışlar, katılımcılardan rağbet görünce 1888 senesinde koşu sayısı dokuza çıkarılmıştır (BOA. YPRK. M 2/72).

At yetiştiriciliğini teşvik etmek amacıyla da XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren birçok vilayette yerel yönetimlerinde destekleriyle at yarışları organize edilmeye başlandı. Bu vilayetlerden biri de Samsun oldu. Samsun'da da yarışlarının yapılmasına 1895 yılında mutasarrıf olarak atanan Hamdi Bey ön ayak olmuştur. Yarışlar ise Mart 1902 tarihli belgeden anladığımızı göre 1899-1900 yıllarından itibaren başlatılmıştır (BOA. DH.MKT. 456/ 62). Halkın mesire alanı olarak kullandığı Mert Irmağı kenarında bulunan 3000 m²'lik düzlük alan ise yarışların yapılacağı yer olarak belirlendi. Hamdi Bey'in gayretleriyle buraya bir pist ve büyük bir izleme tribünü yaptırıldı. 1901'de inşaatların tamamlanmasıyla da düzenli şekilde at yarışları düzenlenmeye başlandı. Yarışlar, bölge halkından da oldukça ilgi görmekte, koşulların yapıldığı günlerde de Samsun'a Amasya'dan Sivas'a kadar birçok vilayetten izleyici ve at sahibi gelmekteydi (Köstem, 2000: 66; Torun, 2020: 151, 152). 26 Mayıs 1902 yılında Samsun Naibi Fazıl Efendi'nin gözetiminde yapılan koşulları izlemek içinde Sivas, Ankara ve Kastamonu vilayetlerinde bulunan aşiretlerden ve Gürcülerden oluşan 30 bin kişilik kalabalık bir grup gelmiştir (BOA. Y.PRK.MYD. 24/80). Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde neredeyse her vilayette benzer yarışlarla karşılaşmaya devam edilmiştir.

Bu vilayetlerden biri de Sivas olmuştur. Sivas Valisi 1902 yılında Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla önceleri Sivas da güzel at yetiştirildiğini anlatarak artık at yetiştiriciliğinin azaldığını yazmıştır. At yetiştiriciliğini yeniden bölge halkına hatırlatmak içinde valilik tarafından Sivas Vilayeti'nde at yarışları düzenlenmek istenmektedir. Yarışların düzenlenebilmesi maksadıyla da Dâhiliye Nezareti ile Sivas Valiliği arasında yazışmalar olmuştur. Nihayetinde Dâhiliye Nezareti, at koşullarının merkez vilayette 1903 Kasım ayı içerisinde yapılmasına izin vermiştir (BOA. İ. DH. 1403/1). Sonbahar yarışının bitiminden sonra ise Sivas Valisi, yarışın at yetiştiricilerine fayda sağladığı gerekçesiyle 8 Şubat 1903 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden yarışların yılda iki kere düzenlenmesini istedi. İzin alınmasıyla artık Sivas içerisinde yılda iki kere at yarışları düzenlenmesine karar verildi (BOA. DH. MKT. 652/29). Aynı şekilde 2 Haziran 1903 tarihinde ikinci defa yarışların olmasına izin çıkmıştır (BOA. DH. MKT. 675/30).

1903 yılı içerisinde ise yeni bir gelişme yaşanmış Sivas merkezi yanında Aziziye kazasında da panayırda beraber at yarışlarının düzenlenmesine izin verilmiştir (BOA. BEO. 2097/157275). Böylece her sene 1-15 Haziran tarihleri arasında Aziziye’de panayırda beraber at yarışları düzenlenecektir (BOA. DH. MKT. 691/36; BOA. ŞD. 1811/7). 14-15 Haziran 1903 tarihleri arasında gerçekleşen yarışlara dost devletlerin konsolosları ve çalışanlarıyla, askerî ve mülki görevlileri, bölgenin sözü geçen kimseleri ve Sivas ve civar yerleşimlerde ikamet eden yaklaşık yirmi bin kişi yarışlara seyirci olarak gelmiştir (BOA. DH. MKT. 726/22). 1907 yılında ise yarışların her sene düzenlenebilmesi için Ziraat Bankası gelirlerinden 150 liralık bir tahsisat ayrılmıştır. Bu paranın 100 liralık kısmı Sivas’a, 50 liralık kısmı ise Aziziye yarışlarına tahsis olunmuştur (BOA. BEO. 3042/228121; BOA. BEO. 3064/229756).

Bursa Vilayeti’nde de 1906 yılında Bursa Mamulât ve Mahsulât Sergisi’nde icra edilen at yarışları bölge halkında heyecan uyandırmıştır. Böyle olunca da valilik, at cinsinin ıslahındaki önemi sebebiyle yarışların Bursa’da düzenli olarak yılda iki kere yapılmasını Dâhiliye Nezaret’inden istemiştir. Yarışlardan elde edilecek gelirinde vilayetin ihtiyaçları için kullanılması hesaplanmıştır. Konu 1907 yılında Şurayı Devlet’te görüşülerek karara bağlanmıştır. Böylece Bursa’da yılda iki kere düzenli şekilde yarışların yapılması uygun bulunmuştur. Ancak yarıştan elde edilen gelirlerin sadece at cinsinin ıslahı ve üretimi için kullanılmasına karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1089/38). Bursa yarışları için 1907 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti veznesinden de 5000 liralık bir ödenek ayrılmıştır (BOA. BEO. 3177/238226). Erzurum Vilayeti’nde 1900 yılından sonra at yarışlarına olan ilgi artmıştır. 1903 yılının sonbaharında yapılacak olan at yarışı müsabakası için Dâhiliye Nezaret’inden izin alınmıştır (BOA. BEO. 2204/165262). Hazırlıklar tamamlandıktan sonra at cinsinin ıslahı ve üretimi maksadıyla yapılacak olan yarış, 21 Eylül 1903 yılında gerçekleşmiştir. Koşuyu izlemek için askeri ve mülki memurlar, Erzurum’un önde gelenleri hazır bulunmuştur (BOA. DH. MKT. 783/72). Konya Vilayeti de diğer vilayetlerin estirdiği rüzgâra kapılmış at yarışları düzenleme kararı almıştır. Bu maksatla da Akşehir’de yapılacak olan yarış için 8 Haziran 1902 yılında Dâhiliye Nezaret’inden izin istenmiştir (BOA. BEO. 1864/139773). Çok geçmeden Dâhiliye Nezaret’inden her sene Eylül ayında yapılacak panayır ve at yarışlarına dair izin verilmiştir (BOA. DH. MKT. 505/66). Belgelerden anlaşıldığı üzere her sene panayırın açılması ve akabinde at yarışlarının düzenlendiği görülmektedir. Konya Vilayetince Akşehir’de açılacak olan panayırın son gününe denk gelen 20 Eylül 1904 yılında yapılacak olan at yarışlarını izlemeye II. Abdülhamit de davet edilmiştir (BOA. DH. MKT. 907/24).

Meşrutiyet’in ilanından sonra ise at yarışlarının daha düzenli ve denetimli şekilde yapılması için uğraşmıştır. Bu maksatla İstanbul’da *Osmanlı Jokey Kulübü* açılmıştır. Kulüp hakkında elimizde yeteri kadar bilgi mevcut değildir. Tek bilgi 1909 yılında basılan 3 bölüm ve 216 maddeden oluşan kulüp tüzüğüdür (Torun, 2020: 154, 155). 1912 yılına gelindiğinde ise Evliyazade Refik Bey, İstanbul’da at yarışları düzenleyerek, at yarışlarına olan ilgiyi tekrar artırmak için İzmir’den İstanbul’a doğru yola koyulmuştur. Bu sırada da yarışlar konusundaki düşüncelerini açmak için Enver Paşa’yı ziyaret etmiş, desteğini istemiştir. Enver Paşa, konuyla yakından ilgilenir, ıslah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti’nin kurulmasına öncülük eder (Atabeyoğlu, 1985: 1512). Böylece Nisan 1912’de İstanbul’da *Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti* kuruluşunun onaylanması için başvuruda bulunulur. Cemiyetin kurulmasındaki amaç ise “*Osmanlı topraklarında yetişen at ırklarının ıslahı, orduyla ziraat faaliyetlerinde ihtiyaç duyulan nitelikli hayvanların yurt toprakları dâhilinden yetiştirilmesi ve bu üstün hedeflerin gerçekleşmesinde önemli bir kaynak olan at yarışlarının tertibi*” idi (Islâh-ı Nesl-i Feres Cem’iyyeti Nizâmnamesi, y.y.y.). 14 maddeden oluşan nizamnamesine göre cemiyetin genel merkezi İstanbul Vilayeti olacaktır. Şubeler halinde de diğer vilayetlerde örgütlenecekti. Cemiyetin İdare Heyeti Başkanı Ali Rıza Bey’di (BOA. ŞD. 2381/35). İttihat ve Terakki’nin önderliğinde kurulan cemiyet, hazırladığı yarışlarla spor faaliyetlerini yürütürken aslında askeriye’nin at tedariki ve ıslahında önemli bir müttefikiydi.

Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti’nin kuruluşunun Şurayı Devlet tarafından onaylanmasıyla da hükümet tarafından cemiyetin düzenleyeceği yarışlar için Veliefendi Çayırı tahsis edilmiştir (Tan, 2015: 118). Yarış yerine de 2 pist, 2 tahta tribün ve 1 hakem kulesi yapılmıştır. Keçecizade İzzet Fuat Paşa ve Şeref Bey’in gayretleri ile de bir yarış programı hazırlanmıştır (Köstem, 2000; 69). Devlet tarafından da cemiyet desteklenmiştir. Bu desteği göstermek için de cemiyet tarafından 1912 yılında İstanbul’da

düzenlenecek olan yarışlara askeriye'den de katılım olmuştur. Yarışlar at neslinin ıslahı için önemli olduğundan cemiyet, askeriye'nin de katıldığı bu koşuların tüm vilayetlere yayılmasını temenni etmiştir. Ordunun da yarışlara katılması, halkın ilgisini çekeceği için yarışlara gelen seyirci sayısı da artacaktı (BOA. DH. MB. HPS. M. 4/10.). Cemiyetin kuruluş amaçlarını ülkede uygulayabilmek için de 1913 yılında binici, avcı ve nişancı şubelerinden oluşan bir spor kulübü olarak *Sipahi Ocağı* açılmıştır. Üyeleri arasında ise İstanbul Valisi İbrahim Bey, Ayan Meclisi üyelerinden Ahmet Rıza Bey, Ziraat ve Ticaret Nazırı Aristidi Paşa, I. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Şehremini Tevfik Bey, Nafia Nazırı Cavit Bey, I. Kolordu Kumandanı Zeki Paşa, Şurayı Devlet Reisi Said Halim Paşa, dönemin padişahı Mehmet Reşat'ın başyaveri Salih Paşa, Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Talat Bey, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa gibi önemli kişiler bulunmaktaydı. Sipahi Ocağı tarafından yarış düzenlenmesi ise ancak 1918 yılında gündeme gelebilmiştir. Ancak yapılan tüm hazırlıklara rağmen bu organizasyon, kulüp binası ve koşu parkuruna işgal orduları tarafından el konulması nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Aral, 1974: 221; Torun, 2020: 167).

SONUÇ

Atın evcilleştirilmesiyle insan ve at arasındaki başlayan bağ zamanla vazgeçilemez bir hale gelmiştir. Yeri geldiğinde at çiftçinin tarlasını sürmesi için kullandığı hayvanı, yeri geldiğinde askerin savaşta en yakın dostu, iaşesini ve yükünü taşıdığı ulaşım aracı olmuştur. At yetiştiriciliğinde yetenekli olan Türkler, bu vasıflarını uzun müddet korumuştur. Osmanlı Devleti savaşlarda başarılı olduğu süreçte at yetiştiriciliğini desteklemiş, ıslahı ve üretimi için örgütlenmeler oluşturmuştur. Halkın at yetiştirmesini teşvik etmek için de kazananın itibar ve mükâfat kazandığı at yarışları düzenlemiştir.

Osmanlı'nın Kırım Savaşı'ndan sonra at ithal etmeye başlaması yerel üreticilerden at satın almayı azaltmasına sebep oldu. Yetiştiricilerin çoğu bir kazanç elde edemeyince vasıflı at üretimini bıraktı. Zamanla da ülke de yaşanan savaşlar ve salgın hastalıklar az sayıda kalan üreticilerinde sonunu getirdi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin yetiştiricilik konusunda yeni bir arayışın içerisine girmesine sebep oldu. Dönemin yöneticilerinde desteğiyle tekrar atçılığa işlerlik kazandırmanın yolunun at yarışları düzenlenmesinden geçtiği anlaşıldı. Mükâfat ve itibar karşılığında yetiştiriciler atlarını idmana hazırlamak amacıyla sürekli çalıştıracak, iyi şekilde besleyecekti. Sağlıklı olan hayvanda damızlık olarak kullanılabilirdi. Bu şekilde hem devlet ordusu için at teminin de sıkıntı çekmeyecekti, hem de yerel halk eski geçim kaynağı olan ata tekrar kavuşmuş olacaktı. Böylece devletin de desteğiyle vilayetler de atların ıslahı ve üretimini teşvik etmek için düzenli şekilde at yarışları yapılmaya başlandı.

Kaynakça

- Abidin, İ. (2017). *Osmanlı Atlar*. (T. M. Türkmenoğlu, Çev.) İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Aral, N. (1974). *Türkiye'de Yetiştirilen Hayvan Türleri, Yetiştiricilik Tarihi ve Teknolojisi (1923-1931)*. Ankara: Türkiye Jokey Kulübü Yayınları.
- Atabeyoğlu, C. (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 6, 1474-1518.
- Barkan, Ö. L. (1979). Tımar. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt XII, s. 286-332). içinde İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Batu, S. (1938). *Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi*. Ankara: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
- Batu, S. (1952). *Türkler ve At*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BOA, DH.MKT, 456/ 62. (H. 1319 M. 1902).
- BOA. BEO. 1864/139773. (H. 1320, M. 1902).
- BOA. BEO. 2097/157275. (H. 1321, M. 1903).
- BOA. BEO. 2204/165262. (H. 1321, M. 1903).
- BOA. BEO. 3042/228121. (H. 1325, M. 1907).
- BOA. BEO. 3064/229756. (H. 1325, M. 1907).
- BOA. BEO. 3177/238226. (H. 1325, M. 1907).
- BOA. DH. MB. HPS. M. 4/10. (H. 1330, M. 1912).
- BOA. DH. MKT. 1089/38. . (H. 1324, M. 1906).

- BOA. DH. MKT. 505/66. (H. 1320, M. 1902).
BOA. DH. MKT. 652/29. (H. 1320, M. 1903).
BOA. DH. MKT. 675/30. (H. 1320, M. 1903).
BOA. DH. MKT. 691/36. (H. 1321, M. 1903).
BOA. DH. MKT. 726/22. . (H. 1321, M. 1903).
BOA. DH. MKT. 783/72. (H. 1321, M. 1903).
BOA. DH. MKT. 907/24. (H. 1322, M. 1904).
BOA. İ. DH. 1403/1. (H. 1320, M. 1902).
BOA. İ. MMS. 65/3057. (H. 1297 M.1879).
BOA. ŞD. 1811/7. (H. 1321, M. 1903).
BOA. ŞD. 2381/35. (H.1330, M. 1912).
BOA. Y.PRK.MYD. 24/80. (H. 1320, M. 1904).
BOA. YPRK. KOM 2/72. (H. 1305/ M. 1888).
Çetin, K. (2014). *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
Çınar, A. A. (1993). *Türklerde At ve Atçılık*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, No.192, Feryal Matbaası.
Dilgimen, H. (1947). *Veteriner Hekimliği Tarihi*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
Dinçer, F., & Yaşar, A. (2002). Osmanlı Döneminde Atlı Sporlar. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 10, s. 1150-1169). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
Erk, N. (1962). Memleketimizde At Yarışları ile ilgili ilk Derneğin Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 9 (3/4), 32-37.
İslâh-ı Nesl-i Feres Cem'iyeti Nizâm-nâmesi. (y.y.y.). İstanbul: Tanin Matbaası.
Kafesoğlu, İ. (2000). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
Kemaleddin. (1928). *At Yarışları ve At Hakkında Umumî Malumat*. Bursa: Bursa Vilayet Matbaası.
Köstem, R. (2000). *Tarihsel Sürecinde Atçılığımızın Yapısı ve Yarışçılığımızın Oluşumu*. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayınları.
Köymen, M. A. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı* (Cilt 3). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Kudret Emiroğlu, Ahmet Yüksel. (2009). *Yoldaşımız At*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar.
Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Münim, A. (1339). *At Koşuları veya At Yarışları*. İstanbul: Kanaat Matbaası.
Nutku, Ö. (1987). *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis. (1280, Şevval 6).
Said, Z. (1940). *Türkiye'de Atçılığın Ehemmiyeti ve Araştırma Mevzuu*. Ankara: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
Şihabeddin b. Fazlullah El- Ömerî. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-Mesâlikü'l Ebsâr*. (A. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
Tan, S. (2015). *Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği (1842-1918)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Torun, O. (2020). *Türkiye'de At Yarışlarının Tarihi Ve Etnografisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktor Tezi.
Sûrnâme, Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı. (2008). (M. Tulum, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Turan, O. (1994). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C. 1-2*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
Uzun, A. (2020). *İktisâdî ve Malî Yönleriyle İstabl-ı Âmire (1500-1900)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi .
Yaşar, A. (1999). Osmanlı Dönemi'nde Çiftlikat-ı Hümayunlar (Haralar) ve Hayvancılık. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt VIII, s. 611-622). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.